

(НИН, 21.01.2009)

Чак и нови председник САД Барак Обама поновио је у свом инаугурационом говору обећање преласка на бољи систем здравствене заштите и школовања, припремивши тако неолибералну јавност на мере стварања друштва благостања каквом је Америка до сада била супротност. И најрадикалнији неолиберални капиталиста Европе Никола Саркози јавно се одрекао веровања у “невидљиву руку” Адама Смита, оца слободног тржишта, назвавши ову готово религиозну теорију будалаштином. А британски премијер Гордон Браун приликом прошлонедељног, али вероватно не и последњег, упумпавања новца у банке, упозорио је да се “никада више нећемо вратити на исти систем економије”.

Док марксисти и кејнзијанци увелико ликују пред колегама заступницима теорије апсолутно слободног тржишта, а ови преиначују своја пређашња веровања, у Србији једва да се почело говорити о ефектима светске финансијске кризе. Свако ко би пре два месеца пожелео да упита представнике власти, па и економисте, за евентуалне мере предострожности, бивао би анатемисан као незналица и безмало велеиздајник. Данас, сви су већ помало свесни да је макар кроз енормне кредите којима смо се нераскидиво везали за међународне финансијске институције, криза “захватила” и Србију. Премијер Цветковић и председник Тадић и сви од којих се очекује, реагују на кризу повећањем акциза, вероватним повећањем ПДВ-а, још вероватнијим ребалансом једва усвојеног буџета и смањењем броја особа којима је дозвољено да возе службени аутомобил на неколико хиљада најважнијих. За разлику од наших, лидери европских држава нису смањили, него су повећали социјална давања, а истовремено од банака које су “откупили” затражили су приоритетно кредитирање малих и средњих предузећа. Такорећи, преиначили су тржишну у планирану привреду.

У налету искрености карикатурално попут Шојића, министар економије Млађан Динкић образложио је да се Влада није раније ангажовала у вези са светском кризом, јер је желела да сачека и види какве ће бити њене последице. Тиме је потврдио да спада у ону групу економиста за које је Јон Кејнс тврдио да се оглашавају када олуја прође да би нас обавестили да је море поново мирно. Председник Републике Борис Тадић најавио је низ мера, које су, додуше, у надлежности Владе, и објаснио да када је обећао да ће сачувати радна места, није мислио на сва, него само на она продуктивна, те је као своју

прву и основну меру у борби против економске пропасти, замолио грађане за оптимизам. Дакле, од принципа “минималне државе” се неће одустати, па је и приватизација застала тек зато што ни за “Јат” ни за “Телеком”, рецимо, није било купца у овим тешким временима. Чека се да вероватно негде у мају, кад све олиста, тржиште, као и до сада, само себе регулише и поново замирише.

Академик Михаило Марковић сматра да улазимо у период у коме се опажа да је улога државе била неопходна. “Али, ми смо се са том улогом поздравили још када је Зоран Ђинђић поручио да држава није сервис привреде. Сада смо у фази у којој нико од наших политичара не успева да нам одговори на најважнија питања. Они се праве да се ништа не дешава и настављају да узимају прескупе кредите и помажу тајкунима да не пропадну.”

Његов предлог опирања потпуном слому односи се на покретање јавних радова, које би уместо вештачког одржавања курса, требало финансирати из девизних резерви.

Подсећамо да су девизне резерве Народне банке Србије на крају децембра износиле 8,15 милијарди евра, што значи да су у том месецу смањене за 892,4 милиона евра, а у току целе 2008. године за 1,49 милијарди евра, највећим делом ради одбране курса динара.

“Динар ће бити онакав каквим га учини производња”, каже Марковић. “За важне инфраструктурне пројекте треба и доштампати новац, ако је неопходно. У супротном, прескупи кредити које држава договара одвешће нас право у пропаст. Прихода од приватизације више неће бити, јер је све продато. Глупост је веровати да све мора бити у приватним рукама. Не постоји ниједна развијена земља која се до те мере фундаментално руководи том догмом неолибералне економије као што и даље чини Србија. Ако су и Обама, па чак и Буш, то прихватили, и ми ћемо ако желимо да преживимо. Наша се елита можда опире, зато што се на тим постулатима уздигла, али они више неће моћи да иду околу и траже кредите, а држава ће моћи да преживљава једино ако оспособи производњу. То је азбучна истина и уверен сам да онај ко ради против ње, тај на неким острвима има рачун и зна да ће кад буде још теже, сести у авион и одлетети тамо.”

Марковићеве препоруке базиране су на Кејнзовој економској теорији на коју се данас позива цео свет у жељи да се 1929. година не понови. Бивши амерички председник Теодор Рузвелт је следећи те идеје организовао јавне радове на изградњи хидроцентрала у Тенесију. Средином тридесетих прошлог века овај британски економиста упозорио је да слободан тржишни систем не тежи равнотежи, него супротно – неравнотежи израженој у кризама. Угрозивши дотадашњу макроекономску теорију, један од оснивача Бретонвудског система, указао је на потребу интервенције државе, посебно у фискалној политици. Од Кејнзових се закључака одустало осамдесетих година када је, по многим теоретичарима, данашња криза и започела. Кејнз је, пре свега, инсистирао на покрићу за новац, и улагању, а не на интервенцији државе, у чему се његова теорија разликује од теорије државне контроле капитала Карла Маркса, чији је “Капитал” данас најпродаванија књига на свету. У потреби да схвате шта се догодило на

тржишту капитала, грађани западних земаља читају Марксову критику као пророчанство.

Академик Марковић објашњава зашто су данас, ипак, реалније паралеле између стварности и Кејнзове теорије, него Марксове. “Маркс је казао да су кризе неминовне, али су његове кризе биле предвиђене с узроком у хиперпродукцији робе, док је капиталиста тежио да смањује наднице, па онда нестаје апсорпција робе, а онда следе отпуштања и још мања апсорпција робе. Кејнз је сматрао да држава треба намерно да ствара извесну инфлацију којом ће организовати велике јавне радове и исплатити раднике да би изашла из кризе. Маркс, рецимо, није имао у виду ту посебну околност да је, на пример, из Америке већи део капитала излазио на Исток да би се тамо организовала производња са до двадесет пута јефтинијом радном снагом. Поред вишка робе, Америка је тако добила мањак радних места, капитал на Истоку, а уз то и велике спекулације, посебно у пословима са некретнинама. Тржиште је тако само себе уништило и одједном се јавља неопходност интервенције државе. Али, важно питање је какве државе? Испоставља се да наднационалне и интернационалне институције попут ММФ нису у стању да доносе одлуке, па су државе приморане да решавају проблеме у оквиру својих територија.”

Изношење капитала и оснаживање источних и латиноамеричких економија и социолог Имануел Валерштајн је видео као један од повода, не и узрока, економског краха у Америци која је дуго пре тога имала потпуну хегемонију, посебно захваљујући важности долара у светској економији. Подсећајући да је капитализам пролазио кроз више криза до сада – крајем деветнаестог и почетком двадесетог века – Валерштајн тврди да је неолиберализам стигао до тренутка у коме његови основни принципи неконтролисаног тржишта уништавају економију. За њега криза није изненађујући, јер “је саставни део капитализма, како он функционише и како је одувек функционисао”, али ће, према његовим речима, баш онако као је Обама најавио а европски лидери и његов претходних већ учинили, морати да се купује индустрија и интервенцијом државе делимично контролише производња.

Америка је до сада убацила 700 милијарди долара у приватне компаније, Немачка 81 милијарди евра, Италија 80, Шпанија 38, Француска 26, Велика Британија 22, Мађарска 9, Португал 2,2 милијарде и Шведска 750 милиона евра. На нивоу Европске уније, приде, Европска је комисија одобрила пакет помоћи посрнулим компанијама од чак две стотине милијарди евра.

Централне банке и владе ових земаља неће успети да од непрофитабилних компанија начине профитабилне, па су стога чак и неке саниране, ипак, банкротирале. Такве мере не заустављају него одлажу крах тих компанија, сматрају неки економисти, али упркос томе сведоци смо највеће национализације у историји света. У Србији ће национализација, или докапитализација како се преузимање приватне имовине данас зове, најпре асоцирати на одузимање “буржоаског вишка стамбеног простора”. Да ли је, дакле, овде реч о финансијском слому, слому неолибералне теорије и политике? Или, скидање прашине са Марксових дела упућује на слом капитализма “лично”?

“Исувише је компликовано одредити шта је од та три”, каже Лино Вељак, професор филозофије на Загребачком свеучилишту. То што се зове слом финансијског тржишта заправо је слом тржишних вредносница, а друго није криза неолиберализма него криза неолибералне теорије односно неолибералне политике која је из ње настала. Та политика омогућила је тржишно пословање које се зове ‘пресипање из шупљег у празно’. То није била неолиберална последица директно, него је неолибералном сфером омогућена.”

Вељак би се сложио са Валерштајном да је криза капитализма перманентна, што не значи нужно и одумирање, али отвара простор за самоубилачке одлуке. “На основама неолиберализма, сасвим је извјесно, потребна је интервенција државе макар кроз законску регулативу тако да се смање сталне тенденције да се uvede апсолутна флексибилност у пословању. Извјесно је да неолиберализам показује знакове да може довести до ефеката које је имала и стална производња вишка моћи у социјализму. Ефекте сопственог уништавања. Након слома долазе промјене, обично боље, али извјесни оптимизам који имам у вези са тим промјенама са резервом је. Јер је за промјену боље потребно да постоји минимум хуманих претпоставки које данас немамо. У паралели са социјализмом цитираћу аутора који је казао да је од социјализма гори само национализам. У овом случају нису тако далеки ауторитарни системи до којих може лако доћи са овом оскудицом хуманости”, каже Вељак.

Велика депресија 1929. година изродила је Националсоцијалистичку партију Немачке са свим њеним погубним идејама, али је била ветар у леђа и неким другим социјалдемократима који су се организовали у борби за социјална и радничка права, те државну интервенцију на суровом тржишту рада. Кад након тачеризма и реганизма неолиберална идеја бива потпуно употребљена у корист капитала, те достигнуте идеје постају само шрафови у систему који постоји искључиво због профита. Ни Марксдова револуција није славно прошла у тумачењу тадашњег комунистичког естаблишмента. Пролетери свих земаља се никада нису ујединили, јер је њихова потреба за уједињењем нахрањена његовим привидом. На Србију су, да би разумела тржишну логику, потрошени милиона евра и долара не(про)владиних организација, па, ипак, и савремено заклинање у капитализам било је само привид за тајновитост тендера, повећање пореза, тајкунизацију, прелазак монопола из државних у приватне руке и “увођење тржишта” по нетржишним условима. Нека јавна предузећа остала су у предтранзиционом стању, те и велики корисници буџета, али не због тржишних потреба повећања профитабилности, него због исплаћивања скупих чланстава у управним одборима тих рупа без дна.

“За наше земље у транзицији важно је да посматрају искуства развијених и да их не опонашају механички”, упозорава Вељак. “Ми треба да уочимо да се ‘њеллфаре стате’ обнавља и да се тренд нулте регулације периода првобитне акумулације напушта. Јер би последице по нас могле бити катастрофалније него по развијенија друштва. Опомена треба да нам буду латиноамеричке земље када су безусловно прихватиле ничим неограничено слободно тржиште, али и хиперинфлација у Србији 1993. године.”

Хоћемо ли, међутим, заједно са остатком света, кад море опет буде мирно, моћи да се вратимо благостању у какво смо веровали пре пола века или макар неком хибридном

данско-шведском моделу социјалне правде?

Борка Вучић, економиста, каже да се у распореду снага Србија мора прилагођавати светским токовима, али да се, ипак, да би преживела мора држати сопствених потенцијала, достигнућа и могућности.

“Наша највећа грешка је што нисмо у континуитету наставили привредни развој. Немамо континуитет, а ни стратегију развоја, али без тога нећемо моћи даље. Када се само погледа пољопривреда која једина има већи извоз од увоза, и однос државе према тој грани, све је јасно. Али стратегију не можемо имати ни без завршног рачуна који нам недостаје годинама већ. Планирана привреда мора да постоји, а ми смо ту потребу занемарили, за разлику од Кине која данас бележи стални раст. Приватизација је добра ствар, али мора имати меру. Сада нам је мало остало, али макар с тим морамо водити рачуна. Да не уступамо природна богатства другима и да добро одмеримо сваку могућност запошљавања и веће производње. Ако нема производње, ништа друго, чак ни порез, не може је надокнадити у буџету.”

Борка Вучић подсећа да наша заслепљеност идејама води дотле да ма шта да је постигла претходна власт, свака следећа, заправо, жели да се представи као да креће од нуле. “Били смо на тржишту капитала и били смо конкурентни и присутни у светским финансијским институцијама, имали смо банке широм света, али смо хтели да се више удварамо другима. Грозна грешка је била укидање четири развојне банке. Осим тога, изгубили смо елиту која би могла да преговара повољне кредите, а не ове са каматама од по седамнаест одсто.”

Постоје свакако и они економисти који се баш зато што су претурили комунизам преко леђа противе планираној привреди. Вацлав Клаус, тренутни председник Чешке, економиста и банкар, огласио се да осуди Саркозија и Ангелу Меркел да су једва дочекали да се одрекну мастрихтских критеријума, те да на тај начин укину све баријере за неосновано високе државне трошкове. Понајвише забринут за банке, Клаус тврди да је опасност да се финансијске институције претворе у државно власништво превелика и да би то била радикална грешка. Иако сматра да би остатке Бретонвуда – Светску банку и ММФ – требало укинути, јер је систем на коме почивају пропао, Клаус верује да је банкарски систем већ довољно регулисан и да му није потребна додатна регулатива.

Неће бити “новог капитализма”, казао је Клаус. “Покушаји глобалног управљања могу све само да искомпликују. Већа регулација света финансија од оне какву познајемо, није потребна. Француски председник је рекао да ова криза не значи крај капитализма. У томе је потпуно у праву, али требало би да зна да његови предлози и мере представљају велики допринос крају капитализма. Ти предлози не воде у некакав “нови капитализам”, како је то назвао у Бриселу. Напротив – реч је о повратку “старом социјализму”.”

А са тим се слажу многи. Хтели то овдашњи економски експерти да признају или не, готово да се не може наћи чак ни острашћенији присталица Чикашке школе који не признаје да су интервенције светских лидера негација неолиберализма и најава краја самог капитализма.